

Rune Engelbreth Larsen

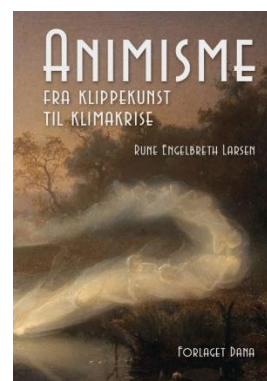
Animisme – fra klippekunst til klimakrise

Forlaget Dana

648 sider, 200 billeder

Kr. 479, -

Anmeldt af: Ole Bjørn Petersen

Normalt har jeg min særlige ”læsestol” til anmelderbøgerne, men med ”Animisme – fra klippekunst til klimakrise” måtte jeg gøre en undtagelse. Ikke at jeg frygtede, at jeg ville falde i søvn og bogen ud af hænderne og ned på foden, så jeg ville være ukampdygtig til dagens tenniskamp, men armene sagde i længden fra overfor den to kilo tunge bog. Så hen til skrivebordet. Det lettede. Tyngden til trods, så er det ikke en bog, der tynger læsningen. Tværtimod, Rune Engelbreth Larsen skriver forbilledligt pædagogisk i denne tour de force over kulturens, naturens, historiens og religionens udvikling fra oldtiden til nutiden i et animistisk perspektiv uagtet at ”animisme” som tilværelsesforståelse – set i lyset af vores antropocentriske epistemologi og naturalistiske ontologi – skærer alle navlestrengene over i vores dna-indlejrende opfattelse af person, individ og identitet. Det er som at forklare farvespektret for en blind.

For animistiske folk er personen ikke et afgrænset, unikt dynamisk centrum for bevidsthed, følelser og handlinger organiseret i en særskilt helhed, som i den vestlige opfattelse, og derfor bliver udsagn som ”jeg er” eller ”jeg handler” misvisende, men det er i relationerne til andre personer, der gør en person til en person. Der er således tale om en virkelighedsforståelse, hvor animisterne (hvis man kan sige det sådan) interagerer og relaterer sig med andre arter, væsener og ikke-menneskelige personer, som gør dem til det, de er. Og så kommer vi ud på dybt vand. For den animistiske praksis er således hverken Descartes menneskets ”adskilthed” fra naturen eller Heideggers ”absorberthed” i den, men snarere som ”cirkelns kvadratur”, en begrebsoverskridende paradoksalitet ”af mig og ikke-mig til ikke ikke-mig: Jeg er ikke elgen, men jeg er heller ikke ikke elgen. Tilsvarende er elgen ikke menneske, og dog er den ikke ikke menneske”, som forfatteren skriver – eller anderledes formuleret (tror jeg): I den animistiske kosmologi opfatter dyr, de døde og ånderne sig selv på samme måde, som menneskene opfatter sig selv, og derfor er vi fælles om virkeligheden.

Animismen er således karakteriseret af flydende og flytbare overgange mellem det hinsidige og det dennesidige, mellem ånder og mennesker, mellem dyr og mennesker og mellem ånder og dyr og genstande – og dermed er der ikke nogen kategorisk distinktion, mellem det mytiske og den verden animistiske folk oplever i hverdagslivet. Animisme er en oplevelse af, at ikke-menneskelige personer er knyttet til verden, ikke abstraktioner, symboler eller metaforer. Animismen afviser således (næsten) totalt at anerkende ulokaliserede, ikke-legemliggjorte, ikke-fysiske guder og ånder.

Bogen indledes med en generel beskrivelse af animisme, omtalende dyr, tænkende træer og nøglebegreber, der er knyttet til oprindelige folk og shamaner i trance, og hvorledes træk af denne ”væren i verden” overlever i eventyr samt i det 21. århundredes globaliserede populærkultur. I del I følger vi oldtidens, antikkens og Nordens animistiske arv, hvor vi kommer omkring spændende fortolkninger af solvognen og guldhornene, fuglehjelme og guldrakteater – og herfra animismens

dønningerne i almueanimismen i det 19. århundrede. Her savner jeg dog lige, at Mads Lidegaards to bøger om danske træer og danske sten i sagn og tro blev bragt på banen. Men bortset fra det, så vidner den 35 sider tætte litteraturliste over en imponerende belæsthed plus et ganske omfattende register. Dertil kommer, at bogens mange citater er oversat, og at der udførligt er redegjort for de religionsfaglige begreber, når de bringes i spil. Og når vi nu er ved "roserne", så er bogen illustrativt en nydelse: Utrolig mange flotte billeder, der fremstår skarpt bl.a. på grund af papirkvaliteten.

Del II med overskriften "Fremmedgørelse" fokuserer på den sporadiske tabuisering i oldtiden og antikken af gudebilleder med en begyndende skelnen mellem falske og sande guder. Her beskrives således bl.a. Zarathustras offensive "monoteisme" og bibelsk tabuisering af animisme samt forholdet mellem de "civiliserede" og de "fremmede", barbarerne, i en hellenistisk og romersk kontekst og herunder forfølgelser af druider, bakkanter og kristne. Så følger et meget langt kapitel om Sol Invictus, Konstantin den Store og hans himmelsyn – hvad var det egentlig han så? – og omvendelse.

Men ingen roser uden torne – og de stritter lidt frem ved læsningen af de mange sider om barbarerne og Konstantin. Interessant ja, men en mere kynisk redaktør havde sikkert anbefalet at skære det ned til nogle få sider med tykke streger under koblingen til animismen, der nu fortøner sig lidt. Men pointen er, som forfatteren skriver i sin "Sammenfattende" til kapitel 7 (alle kapitlerne slutter af på denne måde): "Men Konstantin den Store bliver begyndelsen til enden på den europæiske magtelites polyteistiske og animistiske traditioner. Fra Konstantins omvendelse skrifter Romeriget i stigende grad kollektiv kulturel og religiøs identitet gennem 300-400-tallet" – og så følger resten af Europa og de forskellige europæiske folkeslag med som faldende dominobrikker, og vi bevæger os nu ind i Vestens kristne epoke og dermed også kristendommens blik på "de andre" og "det andet", ikke mindst det animistiske "andet", som foldes ud i del III med middelalder, renæssance og oplysningstiden.

Nu skal en anmeldelse fokusere på bogen og ikke anmelderens tvivlsomme viden om emnet, men jeg er efter del II og stadig efter del III i syv sind omkring begrebet "animisme". Dækker ordet over det samme, når vi taler om naturfolks verdensopfattelse, og når vi taler om antikken og romertiden for slet ikke at tale om tiden efter, middelalderen, renæssancen og oplysningstiden, der er tidsrummet for del III?

Animisme var som nævnt kendetegnet ved "individets" porøse relationelle identitet med *flydende* og *flytbare* overgange mellem det hinsidige og det dennesidige, mellem ånder og mennesker, mellem dyr og mennesker og mellem ånder og dyr og genstande, men jeg genkender ikke lignende træk hos antikkens grækere og romerne uagtet at deres guder er særdeles aktive, griber ind i afgørende begivenheder og at deres tilstedeværelse manifesterer sig i konkrete objekter: "Det er en grundlæggende animistisk forståelse, der ligger til grund for den særlige dyrkelse af gudinden (modergudinden Cybele) i skikkelse af (eller knyttet til) en sten – i lighed med andre hellige genstande, der er (eller opfattes som) himmelfaldne" (s. 168). Jeg sidder lidt med en fornemmelse, at animisme-begrebet er lidt som at sælge elastik i metermål. Eller er der i virkeligheden tale om en *hardcore animisme* og en *soft animisme*?

Lidt firkantet sagt, så mener Engelbreth at afsakraliseringen af naturen for alvor begynder med kristendommen, men at der allerede er varmet op i forbindelse med "Zarathustras offensive "monoteisme" og den bibelske tabuisering af animisme" – overskriften i kap. 4.2. Men "opvarmningen" har flere kilder, som jeg ser det: eksempelvis naturfilosofferne og tragediedigterne.

I tragedien *Orestes* i Aischylos' version foregår spillet ved gudernes hjælp. Aischylos sidder således fast i "den gamle verden", og på animistisk vis følte sig som ét med omgivelserne og i et nært forhold til åndelige væsener, der havde indflydelse på ham og bestemte over hans sjæleliv. Men et halvt århundrede senere "opfinder" Euripides i sin fortolkning af "Orestes" samvittigheden: "Min sjæls bevidsthed, tanken om min rædselsdåb". Orestes har frigjort sig fra den nære tilknytning til gudernes verden og opdaget sig selv som enkeltperson over for omverdenen. Omtrent på samme tid beretter Herodot i begyndelse af 400-tallet fvt. om et jordskælv i Tessalien, som stedets beboere tillægger guderne, men som Herodot tørt konstaterer: så blev bjergene skilt fra hinanden som følge af et jordskælv. Naturen er et ordnet system, der fungerer uafhængigt af guderne. En tankegang der er symptomatisk for tidens naturfilosoffer. Vi får altså allerede i 400-tallet fvt. en objektivisering af verden og grundstenen til det moderne selvreflekterende individ. I et videre perspektiv fortsætter denne intellektuelle afsakralisering hos Aristoteles, som Engelbreth redegør for. Kristendommen alene kan ikke bære skylden. Det er de mange bække små og så den meget store å.

I del III er kirken den dominerende og siden den enerådende religiøse magt og institution, som forfatteren skriver til indledning, og hermed bliver al officiel dyrkelse af guder og naturånder forfulgt i middelalderens Europa, men ikke udryddet. Almueanimismen lever videre som en kulturel understrøm, der også afspejles i senmiddelalderens og renæssancens kristne naturfilosofi, poesi og litteratur – og forfølgelserne forlænges ud over Europa med opdagelsesrejserne og intensiveres indadtil med oplysningstidens rationalistiske og mekanistiske strømninger. Det sidste er lidt af en lystvandring i tidens intellektuelle og litterære parnas – jeg var ganske fornøjet også selvom Engelbrecht nok trækker "elastikken" lidt for langt: Del III er kulturhistorie med animismen som en kulturel understrøm.

Del IV "Fortolkning" er absolut bogens bedste: Fremragende formidling af udviklingen af den religionshistoriske horisont fra 1800-tallet, hvor studier af en række ukendte sprog og utallige fund af artefakter, og skriftlige kilder fra oldtidens kulturer åbner en ny verden for historikerne. Med oprettelsen af universitetsfag som religionsvidenskab og antropologi udvides kredsen af forskere, der nu skal til at finde sig selv og deres egen kultur i relation til "den nye verden", der åbner sig ved skrivebordets stakke af kilder og beretninger, og gennem de forskere, der opsøger naturfolk verden over: Tænk blot på Knud Rasmussens berømte ekspeditioner. Knud Rasmussen og religionshistorikeren Wilhelm Grønbech er enere i deres tid, fordi de om nogen kunne leve sig ind i naturfolks tilværelsesforståelse og dermed også deres alt andet end primitive livsverden. "Enere" fordi der i religionsforskningens barndom i 1800-tallet og langt op i 1900-tallet var en udtalt ringeagt for oprindelige folk og animisme blandt Vestens akademikere sovset ind i en ånd af positivisme, evolutionisme og racisme.

Mange religionslærere vil være bekendt med hovedtrækkene i religionsvidenskabens udvikling og de kvalitative brud op gennem 1900-tallet i synet på de oprindelige folk, men Engelbreth mere end opfrisker hukommelsen, han udvider vores viden og fører os sikkert igennem udviklingen fra det patroniserende blik til det indlevende blik befordret af modfortællinger og feltarbejde på "de primitives præmisser" – og i tilgift får vi serveret alle de kendte religionshistorikere og sociologers kernebegreber, teorier og forskning. Og så ender vi selvfølgelig med "New Animism", der således kobles til klimakrisen og biodiversiteten.

Et af de mest presserende problemstillinger i del IV er i religionshistorisk sammenhæng realiseringen af Malinowskys idé: "Lad os prøve de indfødtes egen synsvinkel". Uden at røbe for meget, er redegørelsen for denne Gadamer'ske "horisontsammensmeltning" næsten som en kriminalroman: Kan vi smide Vestens person- og identitetsopfattelse af os, som en hummer smider sin skal? Eller sidder den uhjælpeligt fast? Kan man på én gang være både observatør og deltager og således skræve over to uforenelige Kuhn'ske paradigmer? Svaret er mere aktuelt end nogensinde, for det rækker også ud til debatten om kulturel appropriation; kan hvide mænd skrive om kvindelige mexicanske flygtninge? Kan vi kun skrive om os selv? Og kan vi overhovedet det?

Bogen kan anbefales til alle religionslærere – og i del IV er der oplagt spændende problemstillinger, man kan tage op med eleverne.